Stråtage – *langhalmstage*
Den bornholmske tradition

Tækkemand Søren Finsen demonstrerer august 2004.

Tækkemandens "stand" med materialer og grej.

Stråtage - *halm og rør*

Ordet stråtag kommer egentlig fra ***halmstrå.*** I dag er det sjældent at se tage, som er tækket med halm, eller *langhalm*, som man sagde, der tækkes nu næsten udelukkende med *rør*.
I Danmark var det fortrinsvis i Jylland at der var tradition for rørtage, fordi man der havde de store vådarealer med tagrør. På Bornholm har der udelukkende været tækket med langhalm. Det var fortrinsvis *rughalm*, men også *hvedehalm* har været brugt.

Langhalm var "restproduktet" efter den urgamle tærskemetode med plejl. Den længste og bedste halm blev sorteret fra, bundtet i "kjerrer" og gemt til den kommende tækning. Halmen skulle være rentærsket, så mus og rotter ikke kunne finde korn i langhalmen, det ødelagde langhalmen, eller gav huller i taget.

Årsagen til at man senere gik over til rør, var dels at maskintærskningen ødelagde halmen, dels at langhalm havde, og har en langt kortere levetid end rør. Halm holder fra 10-25 år, rør fra 30 til 60 år, afhængig af kvalitet og vejrlig påvirkning. I dag har nyere dyrkningsmetoder og stråforkortere gjort halmen endnu mindre holdbar, og det er kun på fredede bygninger og museer at man i dag tækker med langhalm.

På landbrugsmuseet Melstedgård er det fortrinsvis langhalmtage fra 1980erne. Der er enkelte ældre rørtage, og på stuehuset har man valgt at nytække med rør, af hensyn til holdbarhed og brandrisiko, rørtage antændes ikke så nemt som halmtage. Nogle tagflader med langhalm er allerede blevet udskiftet, og flere står for tur.
Langhalmskvaliteten var og er meget varierende – der er i de senere år brugt langhalm fra Polen. Der produceres ikke tilstrækkelig langhalm i Danmark. I Skåne, hvor der også er tradition for langhalm kan der heller ikke levres tilstrækkelige mængder.

NIELS-HOLGER LARSEN, ARK.MAA, KIRKESTRÆDE 1, 3700 RØNNE, TLF.56941229 /21463977
E-MAIL: NIELSHOLGERLARSEN@GMAIL.COM - WWW.KULTURARVBORNHOLM.DK

Plejltærskning *- på Melstedgård. Karl Marker svinger plejlen - ca. 1985. Foto: NHL.*
Med plejlens slagstok slås kernerne af aksene, og ved kun at slå på aksene skånes stråene, så de bevares hele for tækningen.
Senere renses stråene på en "langhalmsrive", og stråene samles i kjerrer til en vægt på ca. 8 kg. Kjerrerne holdes sammen med to bindinger af snoede halmstrå.

I dag bruges specialtærskeværker.

Syede eller bundne – klappede eller skårne

Tækketeknisk skelner man mellem *syede* tage, som kun anvendtes til rør, og *bundne* tage, som anvendtes til langhalm.
De syede tage blev syet fast med store fortløbende sting omkring de underliggende lægter, i gammel tid med halvsimer, senere med kabelgarn, evt. tjæret, og endnu senere med galvaniseret metaltråd, i dag med rustfrit ståltråd.

På de bundne tage blev langhalmen fastholdt at hasselkæppe, en stribe over hver lægte. Man bandt kæppene stramt til lægterne med tynde pilevidjer eller kokosgarn, senere med tråd. Halmen var mere blød og føjelig og derfor nemmere at stramme fast under kæppene.

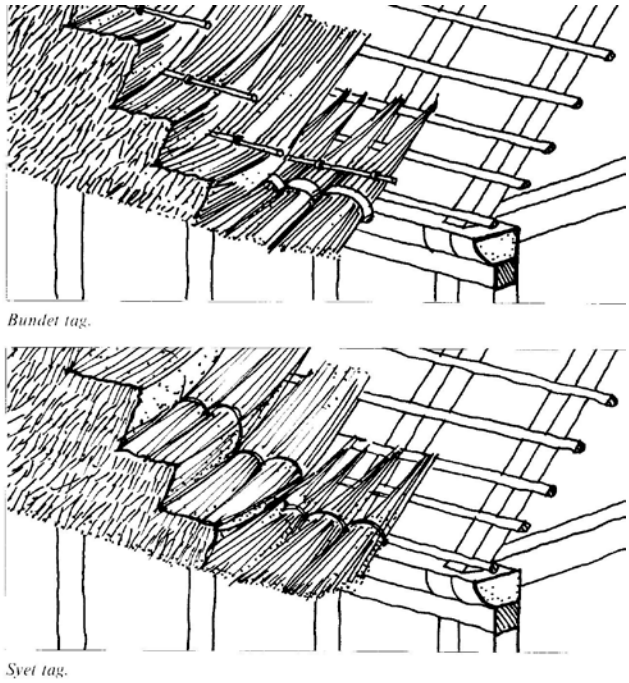

Binding og syning af stråtage.
Illustration fra: http://www.kulturarv.dk/information-om-bygningsbevaring/tage/straatage/

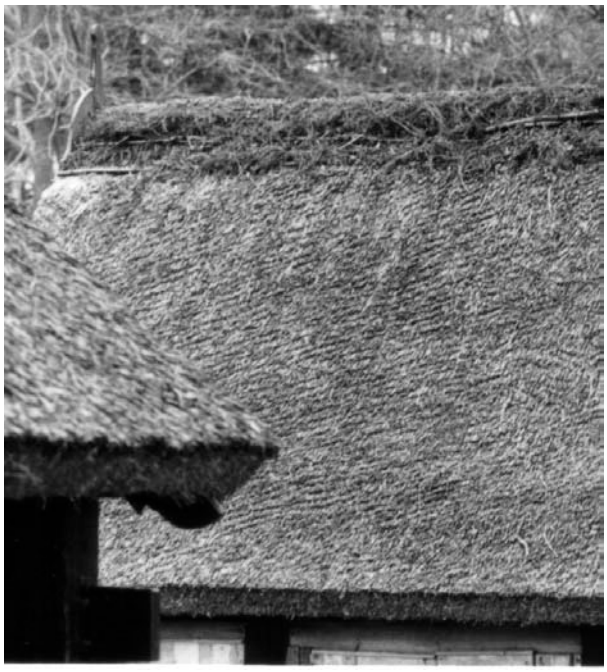

Skåret langhalmstag. Slusegårds vandmølle og ørredhus.

I dag, hvor tækningen oftest foregår med skruemaskiner, anvender mange tækkere også binding på rørtage, men kæppene består da af f. eks. kraftig hegnstråd. Der kan også bruges hasselkæppe, som i de nyere rørtage på stuehuset her på Melstedgård, men det kræver en omhyggelig bindingsteknik uden skruemaskine.

Et langhalmstag blev som regel s*kåret*, både på tagfladen og i udhænget. Langhalmen var sjældent så stiv og af så god kvalitet, at den kunne *klappes* op, dvs. glattes og gøres færdig med en *tækkeskovl*, som det gøres med rør.

Til skæring af langhalmstagene brugte man gerne et stykke af et gammelt leblad som kniv, og skar med skrå snit "fjøserne" væk til en glat flade. Og skar til sidst "tagfæsten" i den rette let skrå vinkel. På nye tage er disse skrå snit et kendetegn på et langhalmtag.

Det bornholmske stråtag

Fra gamle beretninger og fotos, samt spor i tagværkerne kender vi til en ældre form for stråtag – et *raftetag*, eller som det på bornholmsk hedder, et ”tagredsel”.

Raftetag eller lægtetag.

Et *raftetag* er opbygget på en simpel måde.
Det bestod af nogle få delvis tilhugne kraftige åse eller rafter på langs af taget, derpå nogle tyndere rafter stående på tagremmen, og endelig på langs de tyndere kæppe, hvortil taget blev bundet. Et sammenflettet netværk, som kunne sættes op uden søm, blot nogle trænagler i åsene ned i spærene. Man kaldte det ”pjask”.

Sådan har det første tag på Melstedgårds stuehus fra 1796 set ud, som det ses på illustrationen. Formentlig i 1860erne blev det ændret til *lægter*, lige som på de nybyggede udlænger, som det også ses i dag. Lægterne var tynde rafter som var hugget i nogenlunde ens tykkelse på to sider, det man også kalder ”finske lægter”, som følge af tidligere stor import fra Finland. De nuværende lægter er skåret på to sider.

Raftetaget er rester af en urgammel tagkonstruktion, som har været i brug til sidste halvdel af 1800tallet, også i Skåne, og den har uden tvivl været udbredt i større dele af Danmark.

Dens udbredelse på Bornholm bekræftes ofte af de to til tre gennemborede huller i gamle spær – til åsene - og af og til huggede huller i tagremmen, ”lejden”.

Rester af raftetages konstruktion levede videre med rygåsen og våbornagler- og lægter, som fortsat blev brugt på lægtetagene.

NIELS-HOLGER LARSEN, ARK.MAA, KIRKESTRÆDE 1, 3700 RØNNE, TLF.56941229 /21463977
E-MAIL: NIELSHOLGERLARSEN@GMAIL.COM - WWW.KULTURARVBORNHOLM.DK

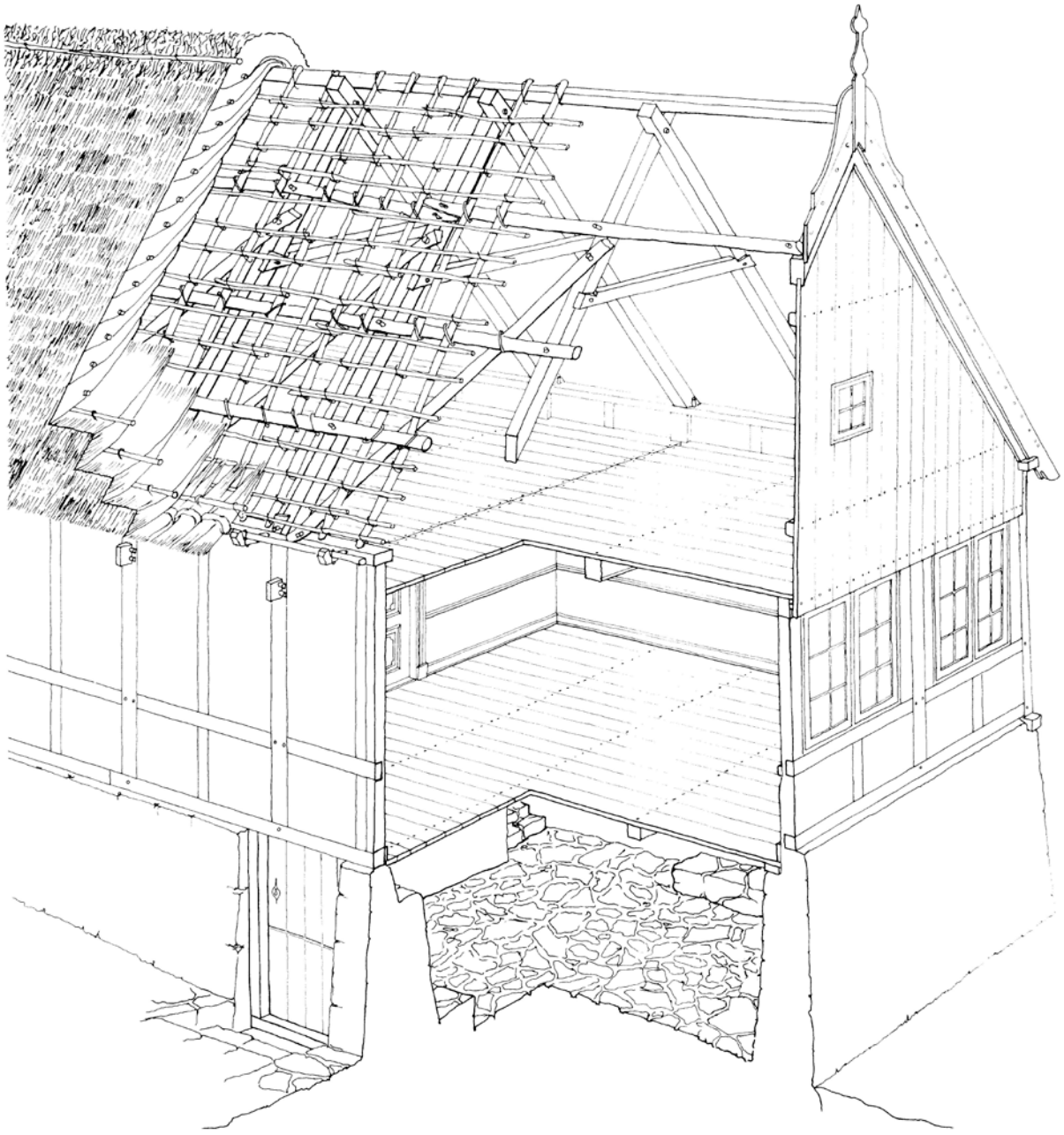

Udsnit i salsgavlen efter ombygning i 1862, hvor vinduer og husbrand blev fornyet og kældernedgangen flyttet fra gavlen til gårdsiden. Langs kælderens kraftige mure ses stenbænke til kar med saltet kød, spegesild og øl. I det bagerste hjørne ses den indvendige opgang, som blev lukket i 1862. Gulv- og loftsbrædderne blev samtidig udskiftet. Kun i havestuen er de gamle loftsbrædder af fyr bevaret; de nuværende fra 1862 er af importeret gran. Gavlens opbygning med brædder siddende i en not i egegavlspærets underside er typisk for Bornholm, ligesom vindskederne med huller til tagets hasselkæppe, og øverst den pyntelige husbrand. Tegningen viser også den gamle tækkemetode for »tagredslet« med langsgående åse, og rafter, hvorpå »kæppetækningen« er opbygget. Senere blev tagene lagt på lægter, som det ses i udlængerne, men rughalmen fastholdes også i dag af hasselkæppe, som bindes til lægterne.

NIELS-HOLGER LARSEN, ARK.MAA, KIRKESTRÆDE 1, 3700 RØNNE, TLF.56941229 /21463977
E-MAIL: NIELSHOLGERLARSEN@GMAIL.COM - WWW.KULTURARVBORNHOLM.DK

Det bornholmske stråtags kendetegn

Bortset fra at der har været brugt langhalm er der flere typiske træk, som kendetegner det bornholmske stråtag.
I gavlene afsluttes vindskederne med en udskåret husbrand og et par svungne forhøjninger, ”Ryjggjastämma” (”rygstopper”), som skærmer rygningen mod blæst og regn.
Dernæst er det de gennemstukne ender på hasselkæppene - tækkekæppene - i tagen over hver lægte.

I kanten på tagremmen sidder ”vårborranavlana”, store knagelignede træstykker, som bærer den nederste lægte ”våborralættan”.

De nederste langhalmskjerrer støtter mod våborralättan med en knude, bundet af halm.

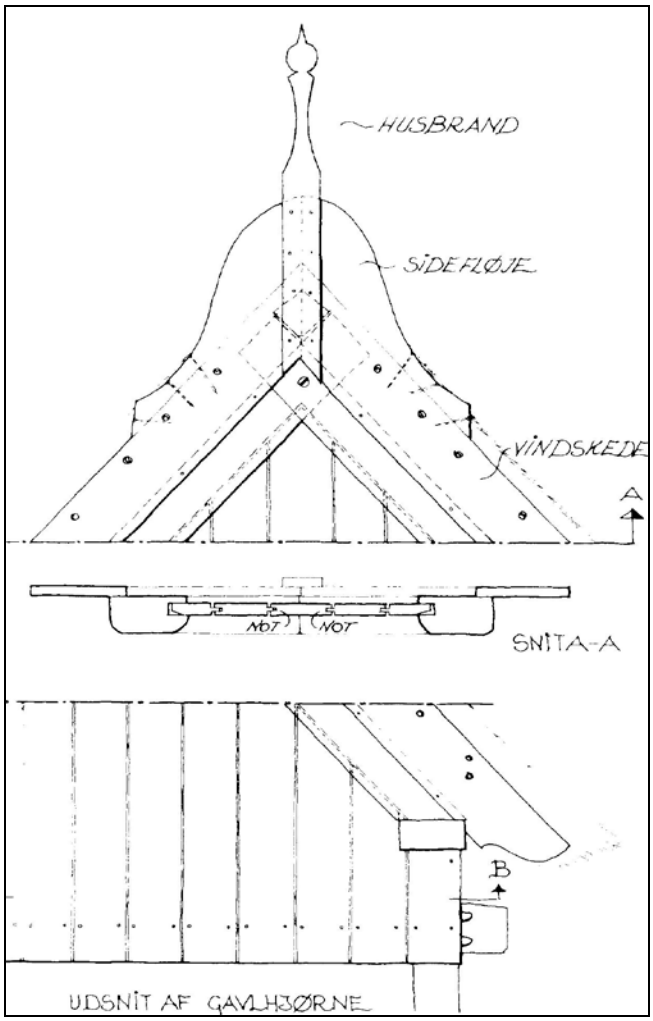

Gavlspids med sidefløje, ”rygstæmmer ”

Våbornagle med våborlægte.

Øverst er rygningen, mønningen, lagt af lyng. På Sydlandet forekom også græstørvsmønninger. Lyngen, blev holdt fast af en række kraftige hasselkæppe, foldet over ryggen og derefter fastholdt af en småstensholdig lerblanding. I dag bruges dog net, ikke kragetræer, til at holde på lyngen.

Mønning med lyng og ler. Slusegårds vandmølle. Fortsat det eneste sted, hvor en sådan mønning ian ses.

"Tagfästan", tagudhænget er skåret eller klappet i en vinkel der ligger mellem vandret og vinkelret på tagfladen.
På tage efter midten af 1800tallet ses ofte en eller to rækker tagsten nederst som tagudhæng. Det passede til grundmurede tage, det gav en mere holdbar "tagfästa", der kunne opsættes tagrende, og endelig var det en "brandsikring", fra en eventuel brand spredt ud gennem vinduerne.
Bornholmske kviste er ikke tækkede, men med sider og tag af pap eller zink, og de sidder nederst på taget, på tagremmen.

Typisk kvist fra slutn. af 1800årene. *Melstedgård.*

Tagsten i udhænget – Ypnasted

Fra midten af 1800-tallet opstod der tradition for en eller to rækker tagsten nederst i "tagfæsten" – det var en brandsikring og en "forstærkning" af det udsatte udhæng på halmtaget.

Stråtaget er ***kæppebart!***

Kæppebart nedslidt tag med lappede huller og rafter, stige m.m. til at holde på taget.

Husmandssted i Vestermarie. Foto: Nationalmuseet 1957.

Stråtaget på Melstedgårds østre længe er tækket med rughalm, som er fastholdt med hasselkæppe, bundet fast til lægterne. I det nytækkede tag ligger kæppene ca. midt i tagets tykkelse, men sol og vejr nedbryder halmen, - og så kommer kæppene til syne.

Taget bliver *kæppebart.*

Melstedgård, Østre længes østside, langhalm lagt 1989.
Til venstre er taget lagt 1986.
Tagene er kæppebare, og der er render i taget, ligesom tagskægget "drypper". Det regner igennem hist og her og der kommer noget vand ned i væggen.

Det er tjenligt til omtækning, en lapning vil kunne trække det et år, højest to.

Det er første tegn på at taget snart skal nytækkes, men det kan godt holde lidt endnu. Huller kan lappes med ny indstukket halm, og hvis bindingerne brister kan der lægges tynde rafter op ad taget, oven på hasselkæppene, og sikre at taget ikke blæser af.

I gamle dage, da man brugte vidjer og kokosgarn til at binde kæppene med, mørnede bindematerialet og så kunne tagsiden komme til at ligge helt løs. Første skridt var da rafter hen over kæppene. Når først kæppene mørner, knækker og falder ned, så kan en kraftig storm helt eller delvis rydde en tagflade.

Tidligere lagde man forskelligt op på taget f.eks. stiger og harver for at holde på taget.
Mange gamle fotos viser det karakteristiske billede med de lange tynde rafter, og tage med ”ting og sager” på taget for at holde på den sidste halm – se foto ovenfor.

Når et tyndt tag havde været tørt i lang tid, og den første regnbyge kom, så kom der meget vand igennem, men det tætnede lidt sig selv, når den tørrede halm ”udvidede” sig. Det er dog et klart tegn på, at nu skal der snart skiftes tag.

Ny reparation med langhalm til venstre, ca. to år gammel reparation med rør til højre. Melstedgård 2004.

Det færdige reparerede tag med rafter til at holde på de let de let mørnede kæppe med sprungne bindinger. 2004.

Niels-Holger Larsen
Januar 2012

Se også om generelt tækning på Kulturarvsstyrelsen hjemmeside:
http://www.kulturarv.dk/information-om-bygningsbevaring/tage/straatage/